

ЗАПОБІГАННЯ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ІДЕОЛОГІЇ

PREVENTION OF TERRORIST IDEOLOGY

Василенко А.П., старший науковий співробітник

Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

У статті досліджується сутність ідеології тероризму. Стверджується, що беззаперечним є той факт, що гострота терористичної загрози буде зберігатися доти, доки існує система відтворення інфраструктури тероризму, ключовими ланками якої є ідеологія тероризму, натхненники й носії терористичної ідеї, а також канали її поширення. При цьому потрібно боротися не з самими ідеологіями (тобто системами суспільних теорій, поглядів і ідей), а насамперед з тими їхніми елементами, які виправдують насильство. Зазначені елементи самі по собі також утворюють відносно цілісну систему ідей і поглядів, у зв'язку із чим їх можна позначити терміном ідеологія насильства або тероризму.

Доводиться, що ідеології насильства з'являється там, де протиріччя соціального розвитку набувають форми різких парадоксів, що усвідомлюються широкою громадськістю, оскільки в них не зрідка знаходять віддзеркалення і піднімаються до рівня загального соціального протесту власні настрої: конкретна незадоволеність певною ситуацією, відчуття кризисного характеру того суспільства, в якому живуть люди. Але, як свідчить практика, самі по собі ці протиріччя здатні створити лише передумови для екстремізму. Перетворення їх на особливу ідеологію і політичну практику – це завжди справа рук конкретних людей та груп, які заробляють політичні дивіденди на акцентуванні різного роду міжгрупових суперечностей та експлуатації ксенофобії.

Робиться висновок, що широке розповсюдження ідеології тероризму та насильства вимагає дослідження природи виникнення та закономірностей розвитку соціальних і політичних конфліктів в інформаційно-психологічному просторі, виявлення причин і умов їх перетворення на соціально небезпечні й агресивні форми (інформаційно-психологічну агресію, інформаційно-психологічну війну), що допускають використання учасниками інформаційного протиборства особливо небезпечних організаційних форм інформаційно-психологічної агресії в політичних цілях.

Ключові слова: запобігання тероризму, терористична ідеологія, ідеологія насильства, міжгрупові суперечності, експлуатація ксенофобії.

The article explores the essence of terrorism ideology. It is argued that the severity of the terrorist threat will persist as long as there is a system for rebuilding the infrastructure of terrorism, the key elements of which are the ideology of terrorism, the instigators and carriers of the terrorist idea, and the channels for its spread. At the same time, it is necessary to fight not with the ideologies themselves (ie, systems of social theories, views and ideas), but, first of all, with those elements of them that justify violence. These elements also form a relatively holistic system of ideas and views by themselves, so they can be termed the ideology of violence or terrorism.

It is argued that the ideology of violence appears where the contradictions of social development take the form of sharp paradoxes, perceived by the general public, because they often reflect and rise to the level of general social protest own sentiments: specific dissatisfaction with a situation, a sense of crisis society in which people live. But, as practice shows, these contradictions by themselves can only create the preconditions for extremism. Transforming them into a special ideology and political practice is always the work of specific people and groups who earn political dividends by emphasizing various kinds of intergroup contradictions and exploitation of xenophobia.

It is concluded that the widespread dissemination of the ideology of terrorism and violence requires a study of the nature and patterns of social and political conflicts in the information and psychological space, identifying the causes and conditions of their transformation into socially dangerous and aggressive forms (information-psychological aggression, information-psychological warfare), allowing the use of participants in the information confrontation particularly dangerous organizational forms of information-psychological aggression for political purposes.

Key words: prevention of terrorism, terrorist ideology, ideology of violence, intergroup contradictions, exploitation of xenophobia.

Постановка проблеми. Тероризм – це не лише терористична практика у вигляді насильства або погрози його застосування з метою примушення органів влади прийняти або утриматися від прийняття політичного рішення на користь терористів, а й певна терористична ідеологія, яка виправдовує застосування насильства для досягнення політичних цілей. Така ідеологія служить механізмом для вербування нових прихильників, надихає рядових членів, а також тих, хто забезпечує фінансову та організаційну підтримку терористичних організацій. Глибоко вкорінені цінності, переконання й норми насичують перспективу, переборюють дії, зближують послідовників терористичної практики один з одним. Ідеологія вчить тому, як улаштований світ, формує пріоритети й служить джерелом для раціонального обґрунтування рішень, прийнятих терористами. Цим пояснюється неефективність антитерористичної кампанії, яка проводиться по всьому світу, практичний складник якої зосереджений на ліквідації або притягненні до кримінальної відповідальності учасників терористичного руху або його лідерів.

Не розібравшись в ідеологічних коренях терористичної поведінки, не дослідивши механізми трансформації колективної свідомості на вирішення політичних задач через насилля та не запропонувавши альтернативні (ненасильницькі) способи розв'язання існуючих міжнародних, релігійних, конфесійних та інших соціальних

протиріч, розраховувати на перемогу над цим негативним соціальним явищем у найближчому та віддаленому майбутньому ще завчасно.

Мета статті – дослідження сутності ідеології тероризму та вироблення пропозицій щодо удосконалення напрямів упереджувальних заходів з розповсюдження цієї суспільно небезпечної ідеології.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Попри те, що тероризм – це споконвічна проблема світової спільноти, ще донедавна багато вчених серйозно не вивчали це явище. Зусилля першопроходьців цієї галузі знань, що припадають на 60–80-ті роки минулого століття, спрямовані на розвіювання міфологічного твердження, ніби терористичні акції – це явище випадкове та пов'язане винятково з глибоким емоційним зрушенням виконавців. Серед них можна виділити праці А. Бакелеу, Дж. Белла, Л. Бонанте, Б. Дженкінса, П. Вілкінсона, Л. Діспо, М. Креншоу, В. Лакера, Н. О'Саллівана, Дж. Поуста та інших.

Їхні дослідження переконливо довели той факт, що прояви тероризму – це сплановані в процесі раціонального мислення стратегічні акції. Ці автори привернули увагу не тільки до ступеня небезпеки проявів тероризму, але й заклали методологічний фундамент для плідного дослідження цього феномену, що є необхідною передумовою його подолання. Крім цього, вони порушили питання про необхідність розробки теоретичної та термінологічної основи дослідження тероризму.

Осторонь цієї проблеми не залишилися й радянські вчені, які у своїх працях не лише намагалися спростувати висновки зарубіжних вчених щодо активної підтримки тероризму комуністичним режимом, але й проводили дослідження природи цього явища, його витоків та умов існування, здійснювали аналіз міжнародно-правових механізмів протидії терористичним актам, розглядали питання взаємодії держав у цій сфері. До таких робіт належать теоретичні розробки Т.С. Бояр-Созоновича, Ю.М. Гвоздева, А.С. Грачова, І.І. Карпеця, Є.Г. Ляхова, Л.А. Моджорян, А.Н. Трайніна, М.Л. Ентіна та інших.

Не піддаючи сумніву науково-пізнавальну цінність та прикладне значення цих напрацювань, необхідно зазначити, що багато з них мали публіцистичний і пропагандистський характер, адже вони були створені в період активного ідейно-політичного протистояння двох систем – капіталістичної та соціалістичної.

Але з часом тероризм зазнав зовнішніх та внутрішніх змін, активізувався та набув нових соціально-політичних ознак, що вимагало нового наукового осмислення та поглибленого теоретичного опрацювання сутності цього явища, його критеріїв та особливостей, причинної бази та механізму зародження та функціонування, з'ясування характерних ознак особи терориста, пошуку нових шляхів боротьби з цим явищем.

Реагуючи на зміни у міжнародних відносинах та посилення терористичного складника у розв'язанні чисельних релігійних, етнічних, територіальних та інших соціальних протиріч, та з метою вироблення адекватного механізму протидії тероризму українські вчені наприкінці 90-х років минулого сторіччя розпочали фундаментальні кримінологічні дослідження цього суспільно-небезпечного явища.

До найбільш вагомих досліджень у цій сфері належать роботи В.Ф. Антипенка, О.Ф. Бантишева, В.С. Зеленецького, Н.А. Зелінської, В.П. Смельянова, В.Н. Кубальського, В.А. Ліпкана, Б.Д. Леонова, В.Я. Настюка Л.В. Новикова, Д.Й. Никифорчука, І.М. Рижова, М.М. Руденка, М.Н. Семікіна, О.Г. Семенюка, С.А. Трофімова, О.В. Шамари та інших вчених, які прагнули розкрити сутність цього явища та виробити дієві механізми його запобігання. Попри значний внесок цих науковців у дослідження цього суспільно-небезпечного явища, питання протидії ідеології тероризму висвітлені в їх працях недостатньо, що й актуалізує вибір напрямку нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Будь-який соціальний рух починається з ідеї – ідеї групи людей, яка відчуває образ та несправедливість у ставленні до неї з боку інших людей. Іноді це «ті», хто потрапив у лави ображених через те, що відійшов від «істинного» традиційного віросповідання, іноді «вони» – ті, кого звинувачують у тому, що прибули на цю землю незаконно і не мають права жити на ній, ще «інших» вважають за матеріал економічної експлуатації. Дуже часто в ідеях таких рухів простежується тінь історичного ворожого ставлення до таких одіозних «інакших».

Коли уважно придивитися до історії кожного такого руху, то віднайдемо низку тривалих образ, що виникали саме через відмінну групову ідентичність, що особливо яскраво проявлялося у ті моменти історії, коли з'являлися помітні політичні лідери руху, які й ставали тим основним чинником, що визначав форму руху на той час. Сукупний результат зусиль цих лідерів, що опирається на колективне невдоволення групи людей, формує розвиток руху [1, с. 163].

Прагнучі викликати або підсилити в масах невдоволення існуючим ладом і знайти в них підтримки своїх планів, прихильники політичного екстремізму в ідейно-політичній боротьбі нерідко беруть на озброєння методи й засоби психологічної війни, звертаються не до розуму й логічних аргументів, а до емоцій і інстинктів людей, до забобонів і упереджень, різноманітних міфологічних конструкцій.

Маніпулювання релігійними текстами й посилення на богословські авторитети в сполученні з поданням перекрученої інформації використовуються ними для створення емоційного дискомфорту та придушення здатності людини логічно мислити й тверезо оцінювати події, що відбуваються. Погрози, шантаж і провокації є складовими елементами «аргументації» політичних екстремістів.

Беззаперечним є той факт, що гострота терористичної загрози буде зберігатися доти, доки існує система відтворення інфраструктури тероризму, ключовими ланками якої є ідеологія тероризму, нагнненники й носії терористичної ідеї, а також канали її поширення. При цьому потрібно боротися не з самими ідеологіями (тобто системами суспільних теорій, поглядів і ідей), а насамперед з тими їхніми елементами, які виправдують насильство. Зазначені елементи самі по собі також утворюють відносно цілісну систему ідей і поглядів, у зв'язку з чим їх можна позначити терміном *ідеологія насильства або тероризму*. У цьому значенні ідеологія насильства (тероризму) універсальна, а елементи насильства в різний час виявляли себе в різних традиційних ідеологіях: лівих (наприклад, «Червоні бригади» у Німеччині), національних (організації ЕТА в Іспанії), правих (терор періоду Великої Французької буржуазної революції) тощо.

Ідеологією можна назвати будь-яку сукупність докладних і несуперечливих ідей, завдяки яким певна соціальна група сприймає та розуміє навколишній світ. Ідеологія має забезпечувати певне пояснення, як речі та явища стали такими, якими вони є, і в якому напрямі вони розвиваються (давати настанови для дій), забезпечувати критерії, які дають змогу відрізнити істину від неправди, слухні аргументи від неслухних, а також якусь визначальну віру, – чи то в бога, чи то в провидіння, чи то в історію, на яку можуть кінцею кінцем покладатися прихильники даної ідеології, якщо опоненти поставлять їх погляди під сумніви [2, с. 261–262].

Під час формування терористичної ідеології її підґрунтям можуть виступати націоналізм, клерикалізм, сепаратизм, політичний екстремізм, а іноді й просто певна фантастична ідея, побудована на релігійних викривленнях новомодних сектантських течій, які так потужно представили останнім часом на теренах нашої держави. Попри те, що гіпернаціоналізм, релігійне мучеництво та економічно-класова боротьба є надто різними ідеологіями, їхні корені проростають з однієї бази – фундаментальної потреби людей належати до більшої спільноти. Тому контури релігійної та національної ідентичності повторюють лінії поділу на економічні класи. Ісламісти часто проголошують своєю метою викорінення нерівності, що є наслідком економічної системи, та заміну її елітарним підходом (зрівнялівкою), що нагадує ідеї Леніна та Мао. Так само ультра націоналісти майже завжди опираються на певне віросповідання та теж обіцяють встановити суспільство рівності.

Як слушно зауважив О.Г. Семенюк, терористична ідеологія – це система політичних, правових, філософських та інших поглядів та ідей, в яких виправдовується застосування особливого виду насильства, в якому інструментом впливу на політичного супротивника є умисне знищення невинних людей. Зазначена ідеологія обґрунтовує мету терористичної діяльності та зазвичай визначає механізми її досягнення [3, с. 51].

Ідеологія насильства – це той комплекс ідей, що відтворюється саме всередині суспільства. Для того щоб конкретна людина або група людей сприйняли ці ідеї, потрібний цілий комплекс факторів, що мають як об'єктивний (стан економіки, рівень злочинності, зайнятість населення тощо), так і суб'єктивний характер (психічна девіація, особиста незадоволеність, складна життєва ситуація).

Ідеології насильства з'являються там, де протиріччя соціального розвитку набувають форми різких парадоксів,

що усвідомлюються широкою громадськістю, оскільки в них не зрідка знаходять віддзеркалення і піднімаються до рівня загального соціального протесту власні настрої: конкретна незадоволеність певною ситуацією, відчуття кризисного характеру того суспільства, в якому живуть люди. Але, як свідчить практика, самі по собі ці протиріччя здатні створити лише передумови для екстремізму. Перетворення їх на особливу ідеологію і політичну практику – це завжди справа рук конкретних людей та груп, які заробляють політичні дивіденди на акцентуванні різного роду міжгрупових суперечностей та експлуатації ксенофобії.

Зміст протидії ідеології тероризму полягає, на наш погляд, у використанні елементів насильства із широкого спектра ідеологій, які виправдують його використання для досягнення політичних і будь-яких інших цілей, що ставлять перед собою конкретні люди або групи громадян. При цьому основна діяльність повинна бути спрямована на унеможливлення виникнення мотивації у певних прошарків населення на насильницькі дії задля досягнення своїх політичних цілей.

Правовою основою запобігання розповсюдження ідеології тероризму та публічного підбурювання до вчинення терористичних акцій є Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму [4].

Зокрема, ця Конвенція спрямована на попередження таких злочинних дій, які безпосередньо впливають на свідомість особи з метою викликати у неї бажання вчинити злочинну терористичну акцію або сприяють формуванню специфічних навичок і знань для їх вчинення. До таких дій Конвенція про запобігання тероризму відносить публічне підбурення до вчинення терористичної акції (розповсюдження повідомлення для населення або доведення такого повідомлення до відома населення в іншій спосіб з метою підбурення його до вчинення терористичної акції, якщо

така поведінка, незалежно від того, є чи не є вона безпосередньою підтримкою терористичних акцій, становить загрозу того, що може бути вчинений один чи більше ніж один такий злочин), залучення до тероризму (спонукання іншої особи до вчинення чи участі у вчиненні терористичної акції або до вступу до об'єднання чи групи з метою сприяння вчиненню ними однієї чи більш ніж однієї терористичної акції) та навчання тероризму (надання інструкцій стосовно виготовлення або використання вибухових речовин, вогнепальної чи іншої зброї або шкідливих чи небезпечних речовин або стосовно інших специфічних методів чи засобів для вчинення або сприяння вчиненню терористичній акції зі знанням того, що навички, які надаються, призначені для використання з цією метою).

Парламентська Асамблея Ради Європи рекомендує працівникам засобів масової інформації не сприяти цілям терористів шляхом примноження відчуття жаху у суспільстві, який може викликати терористична акція, або шляхом надання терористам трибуни, яка притягує суспільну увагу [5].

Висновки. Широке розповсюдження ідеології тероризму та насильства вимагає дослідження природи виникнення та закономірностей розвитку соціальних і політичних конфліктів в інформаційно-психологічному просторі, виявлення причин і умов їх перетворення на соціально небезпечні й агресивні форми (інформаційно-психологічну агресію, інформаційно-психологічну війну), що допускають використання учасниками інформаційного протиборства особливо небезпечних організаційних форм інформаційно-психологічної агресії в політичних цілях, а також умов, за яких система соціально-політичних відносин сучасного суспільства стає середовищем, сприятливим для організації та проведення таємних операцій інформаційно-психологічної війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гупта Д.К. Тероризм та політичне насильство: як їх розуміти / пер. з англ. Н. Гайдукевич. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2010. 400 с.
2. Короткий оксфордський політичний словник / пер. з англ.; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.
3. Семенюк О.Г. Протидія ідеології тероризму та насильства. *Запобігання радикалізації і тероризму: міжнародний досвід і національний вимір* : зб. мат-лів «круглого столу»; за ред. М.Г. Гуцало. Київ : НІСД, 2012. С. 46–54.
4. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712#Text (дата звернення 18.03.2021).
5. Средства массовой информации и тероризм : Рекомендация Парламентской Ассамблеи Совета Европы № 1706 (2005). URL: http://www.medialaw.ru/laws/other_laws/european/decl-17062005.htm (дата звернення 18.03.2021).